

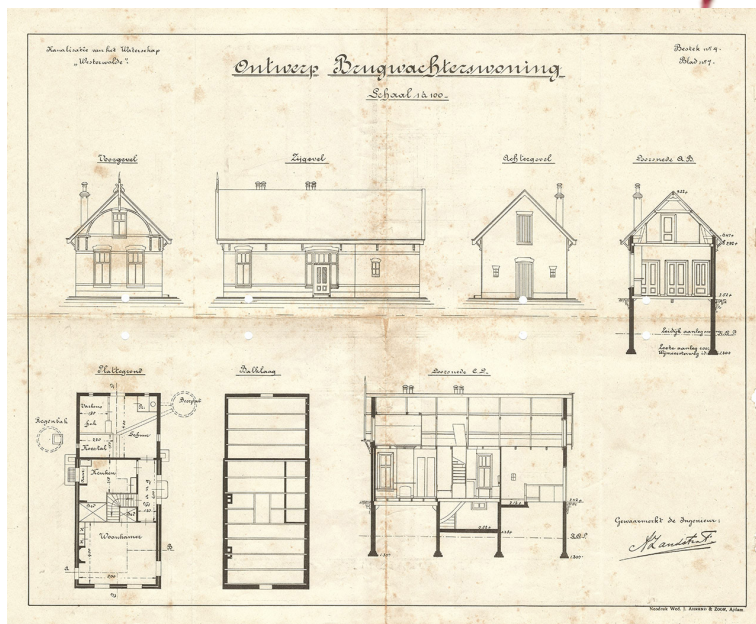
Oost west, thuis best?

Wonen en werken langs de Duitse grens

Door Wilma Koning

Wet van 1901

Als op 12 juni 1901 de Wet betreffende de kanalisatie van Westerwolde wordt aangenomen, weet de op 1 september 1880 in Bellingwolde geboren Eppo Kuiper helemaal nog niet dat hij betrokken raakt bij de uitvoering ervan. Met de werken worden wateroverlast en armoede in het gebied van het waterschap Westerwolde aangepakt, waarmee ook het landschap gaat veranderen. Dit geldt in ieder geval voor het gebied ten zuiden van Nieuweschans, waar de Moersloot een natuurlijke grens vormt tussen Nederland en Duitsland. Langs de grens komt een kanaal, het B.L. Tijdenskanaal (ook wel het Vereenigd Kanaal genoemd). Het kanaal gelegen tussen Nieuweschans en Veelerveen met een lengte van 15 kilometer wordt tussen 1908 en 1912 gegraven. Met het plan, bekend als bestek 4 van 1909, komen er bruggen, wegen, berm sloten en woningen bij Tutjeshut, Booneschans, Wijmeersterweg, De Lethe, Leijdijk en Rhederweg. Een van de aannemers is de firma Herder uit Groningen. Eppo werkt voor de firma Herder en is ter plekke betrokken bij grondwerkzaamheden en de bouw van de bruggen. In 1909 verleent de gemeente Bellingwolde een vergunning voor het bouwen van onder andere de woning bij de Wijmeersterbrug. De woning* krijgt zowel in de woonkamer als in de keuken een mooie schoorsteenmantel. Achter de keuken komt een in pandige ruimte voor het privaat (toilet), schuur, koestal en een varkenshok. Buiten komen mooie hekwerken voor omheining van de tuin.

Bouwtekening woning Wijmeersterbrug ingevolgde bestek

Brugwachterswoning en Wijmeersterbrug in aanbouw

Als zo langzamerhand de bruggen en woningen gereed zijn, gaat het waterschap op zoek naar geschikt personeel voor het bedienen van de bruggen en sluizen. Eppo solliciteert op 24 maart 1910 naar de functie van brugwachter-wegwerker langs 'het Westerwoldsch kanaal'. Er zijn ook andere gegadigden voor de vacature, maar Eppo is de enige met getuigschriften. Ook de echtgenote van Eppo, Geerdina Waalkens, voldoet aan de eisen van het waterschap zoals attent zijn, eerlijk, netjes, schoon en in staat om het scheepvaartregister in te vullen. En zo wordt Eppo benoemd tot brugwachter-wegwerker met als standplaats de Wijmeersterbrug. Eppo, Geerdina en hun twee kinderen, Gepke en Bernardus, gaan wonen in de bijbehorende brugwachterswoning.

Salaris, instructies en bijverdiensten

In dienst van het waterschap ontvangt Eppo een vast salaris, [maar hij moet zich wel aan de instructies houden](#). Zo mag hij bijvoorbeeld zonder vergunning van het waterschap geen giften of geschenken aannemen van personen waarmee hij door zijn dienst in aanraking komt. Eppo krijgt toestemming om soldaten te voorzien van koffie en thee. Hij moet zich wel verantwoorden waarom de familie Kuiper drie cent per kopje vraagt terwijl er in het dorp Bellingwolde maar één cent betaald hoeft te worden. Volgens Eppo wordt er nu al niets extra's ontvangen en dat hoeft wat hem betreft ook niet. De familie schenkt twee keer koffie en twee keer thee per dag voor de soldaten en daarvoor ontvangt hij 1,70 gulden per week, per man per keer 3 cent. Hij begrijpt niet waarom het drinken in Bellingwolde, zo goedkoop is.

In 1917 is een bijverdienste mogelijk door het tijdelijk in gebruik gegeven van een ruimte van de dienstwoning aan visiteuses in dienst van de Belastingdienst. Deze visiteuses controleren passerende vrouwen op smokkelwaar en hiervoor is een continu verwarmde kamer nodig, want de visiteuses komen onaangekondigd. Veel brug- en sluiswachters, waaronder Eppo, stellen de voorkamer ter beschikking. Maar niet iedereen reageert positief, omdat bijvoorbeeld de voorkamer dagelijks in gebruik is of omdat er te weinig kolenvoorraad is om de kamer continu warm te houden. Andere redenen zijn de slechte gezondheid van de vrouw des huizes en de verwachting dat de onderzochte vrouwen meestal van slecht allooi zijn met alle viezigheid van dien. Bovendien is het spektakel rondom de aanhoudingen niet altijd welkom.

Nadat in 1914 het salaris van de brug- en sluiswachters is verhoogd naar 450 gulden door toedoen van Anne Zandstra, de ingenieur van het waterschap, waait er in 1922 een andere wind. De ingenieur schrijft dat de provincie Groningen het gevreesde besluit van het Hoofdbestuur van het waterschap voor een salarisverlaging van 200 gulden, heeft vernietigd. Het salaris wordt uiteindelijk met 50 gulden verlaagd. De ingenieur is blij dat de provincie zo goed voor de belangen van het personeel is opgekomen. Zandstra roept op om dit vertrouwen niet te schaden en wijst de brug- en sluiswachters op de werkinstructie die hoort bij hun functie. In de werkinstructie staat bijvoorbeeld dat de bewoners één koe mogen houden voor de dagelijkse behoefte aan melk. In het salarisbedrag dat voor de provincie de grondslag was van het vernietigingsbesluit is ook gerekend op maximaal één koe. De ingenieur vraagt expliciet aan deze voorwaarde te voldoen om het vertrouwen van de provincie, maar ook van de ingelanden te houden. Immers zou de sluiswachter van zijn woning een soort boerderij maken, dan zou de zorg voor regeling van het peil daaronder lijden. Een wegwerker zou bijvoorbeeld niet op tijd bij zijn waterschapswerk zijn. De ingenieur vindt het overigens wel goed om een in de winter geboren kalf op te fokken tot het één jaar oud is.

INSTRUCTIE

VOOR DEN

Brugwachter-Wegwerker.

ART. 1.

De brugwachter tevens wegwerker van het waterschap „Westerwolde” is belast met:

1o. de bediening van de brug en het onderhoud van die waterschapswerken, welke hem bij Hoofdbestuurbesluit worden aangewezen, daaronder begrepen het waken tegen beschadiging van die werken;

2o. de invordering der gelden welke eventueel bij die brug of die werken zullen worden geheven, met de verantwoording en de afgifte daarvan, ieder kwartaal, aan den Ontvanger van het waterschap.

Uit correspondentie tussen de familie Kuiper en de ingenieur van het waterschap, blijkt dat er veel interesse is in het wel en wee van Eppo en zijn familie en in de omgeving. Zo schrijft Eppo in 1912 dat ze hulde met een 'luid hoera' hebben gebracht aan de koningin tijdens haar bezoek aan de aardappelmeelfabriek te Alteveer. Een jaar later bedankt Eppo de ingenieur voor het cadeau voor hun kinderen, Gepke en Bernardus, en tevens bedankt hij voor de ontvangen fietscape voor zijn vrouw.

In de periode 1915 tot 1920 beleeft het gezin heuglijke maar ook verdrietige momenten. In 1915 wordt dochter Johanna geboren en in 1917 komt zoon Jakob ter wereld. Helaas overlijdt Jakob na 15 maanden. In 1920 klinken er nogmaals babygeluiden in huize Kuiper. Dochter Marie is geboren. Eppo bedankt de ingenieur voor de felicitaties en het geschenk. Hij schrijft dat ze ook eens het geluk mogen hebben om de ingenieur een dienst te bewijzen. Voor haar 12e verjaardag bedankt Marie de ingenieur voor de mooie doos bonbons. "Het spijt me haast om er een uit te nemen, zo mooi zitten ze er in." Twee jaar later bedankt ze hem voor de Ringers bonbons. Ook voor zoon Bernardus staat de deur van de ingenieur open. Hij mag in het technisch bureau te Winschoten tekenwerk verrichten voor het waterschap.

Naast persoonlijke aandacht heeft de ingenieur ook veel interesse in de natuur. Eppo schrijft dat op de plek waar de wilgjes zijn geplant altijd een zwarte eend met een witte snavel aanwezig is. Om de omgeving een beetje op te fleuren stuurt ingenieur Zandstra een pakketje met 100 krokussen, sneeuwkllokjes en 50 narcissen. Als Marie 11 jaar is schrijft ze een lief briefje waarin ze laat weten dat de kip nog steeds zit te broeden en als de eieren niet snel uitkomen dat ze dan gaat kijken of ze nog eetbaar zijn.

Als Eppo in 1939 hoort dat de ingenieur binnenkort met pensioen gaat, uit hij zijn waardering voor het werk van de ingenieur. Het spijt hem dat de ingenieur weggaat en denkt dat het hele waterschap er zo over denkt. Hij bedankt hem voor het vele werk dat hij voor Westerwolde heeft verricht. Eppo hoopt dat de opvolger ook een groot natuurliefhebber is, zodat alles wat is geplant nabij de Wijmeersterbrug aan bloemen en heesters blijft bestaan en onderhouden. Evenals alle planten die door toedoen van de ingenieur door heel Westerwolde zijn geplant.

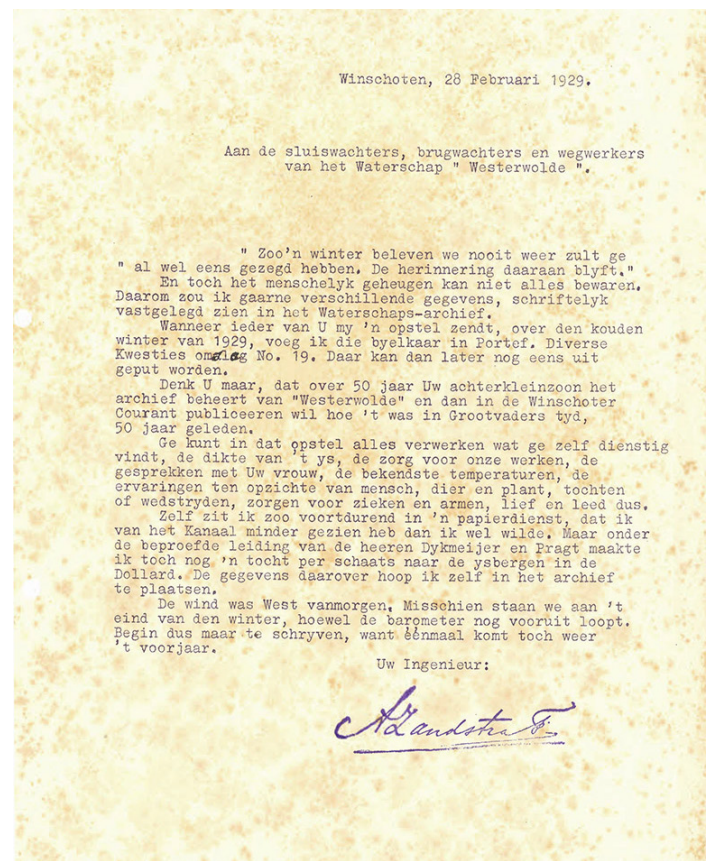
Eppo hoopt dat hij en de ingenieur nog vele malen door de Berkenlaan in Bellingwolde mogen ronddwalen om de natuur daar verder te zien groeien.

Bijzondere verhalen tijdens de strenge winter en de oorlog

Tijdens de Eerste Wereldoorlog schenkt Eppo thee en koffie voor de nabij gestationeerde soldaten en ontmoet hij de vi-siteuses voor eventuele smokkelaars, maar het blijft verder relatief rustig. De Tweede Wereldoorlog zorgt echter voor veel meer deining en geweld. Maar tussen beide wereldoorlogen in, zorgt de strenge winter van 1928/1929 ook voor bijzondere omstandigheden.

Op verzoek van ingenieur Zandstra in februari 1929 [schrijven brug-W en sluiswachters hun ervaringen op zodat ze in het waterschapsarchief bewaard blijven](#). De verhalen komen in omslag Diverse kwesties 1929 nummer 19. "Denkt u maar, dat over 50 jaar uw achterkleinzoon het archief beheert van Westerwolde en dan in de Winschoter Courant publiceren wil hoe 't was in grootvaders tijd, 50 jaar geleden."

Het resultaat is een rijke verzameling van verhalen en gebeurtenissen over deze periode. Het verhaal van Eppo zit er helaas niet bij. Sluiswachter J. van Wijk schrijft op 9 maart 1929 een klein verslag waaruit onder meer blijkt dat de dikte van het ijs beneden de Wijmeersterbrug op maandag 4 maart 45 centimeter bedraagt. Deze dikte van het ijs wordt ook gemeten bij de noordelijk en zuidelijk gelegen bruggen. Zo schrijft brugwachter Kluter van de noordelijk

Verzoek ingenieur Zandstra voor schrijven verhalen, 1928

gelegen Tutjeshutbrug, dat het ijs dik en gaaf ijs is: “Want huisarts Van Genderen Stort passeert dagelijks met zijn auto over het ijs om zijn patiënten te bezoeken.”

Ook fraai is het verhaal van de heer Boer van de zuidelijk gelegen Leidijksbrug*. Hij schrijft bijvoorbeeld over een schaatswedstrijd op 12 januari 1929 op de ijsbaan achter de Marechausseekazerne in Bellingwolde, waarbij spek gewonnen kan worden. Er zijn veel deelnemers en toeschouwers. Zelfs de 87-jarige Jan Smit uit De Lethe neemt deel aan de wedstrijd. Het is een lust voor het oog om de oude heer te zien rijden en met een extra stukje spek en een lauwerkrans gaat hij 's avonds welgemoed naar huis. De strenge winter zorgt ook voor minder mooie momenten. Ingekuilde aardappelen en bieten bevroren, de griep heerst en aan tal van arme gezinnen worden dekens, spek en brandstof gedistribueerd. Nadat het laatste schip op 5 januari passeert, duurt het nog tot 15 maart dat er weer inkomsten komen. Het eerste schip passeert met behulp van zes paarden en enig waterschapspersoneel de brug.

Soldaten in stelling tijdens mobilisatie, Wijmeersterbrug 1938

Ook in 1938 vraagt de ingenieur of de brug- en sluiswachters de gebeurtenissen van de spannende dagen rondom het dreigende oorlogsgevaar op papier willen vastleggen. [Eppo stuurt zijn verhaal op](#). Hij schrijft dat het vanaf 15 september ernstig wordt. Er komen tien militairen met geweren en handgranaten, maar ook met een lading springstof om in tijd van nood de brug in de lucht te laten vliegen. Eppo en zijn collega's moeten nu met meer zorg de bruggen bedienen. Eén vonk kan noodlottige gevolgen hebben en dus mogen schippers alleen met een afgezette motor doorvaren. De schipper mag niet roken en als hij aan het koken is, kan de doorvaart geweigerd worden. Op 27 september wordt het nog spannender. Om 5 uur 's middags wordt de munitie ontzegeld en wordt springstof onder de brug geplaatst. 's Nachts gaan wagens met steen en puin over de brug richting Duitsland om dienst te doen als wegversperring. Iedereen leeft in spanning. De zoon van Eppo krijgt de volgende morgen te horen dat hij 'onder de wapens moet komen'. In de nacht van 28 en 29 september bestaat de grenswacht inmiddels uit 22 militairen. Eppo krijgt bevel van de luitenant en de burgemeester om de woning te ontruimen, maar hij weigert en krijgt bijval van de ingenieur. Er komt uiteindelijk een loods waar de soldaten hun intrek kunnen nemen. Deze wordt maar amper gebruikt, want op 1 oktober krijgen de soldaten bericht dat het gevaar geweken is en dat ze kunnen vertrekken. Eppo voorziet de jongens van thee en koek in zijn schuurtje. 's Avonds worden Eppo en zijn vrouw uitgenodigd voor een feestje in de loods. Een van de soldaten, een beroepsharmonicaspeler, heeft zijn instrument laten overkomen. Hij speelt vrolijke liedjes en iedereen zingt uit volle borst mee. Een ander soldaat, een jood, is een echte komiek en treedt op. Het is een zeer levenslustige jongen en hij zorgt ervoor dat de stemming er in blijft. Op 3 oktober worden de stellingen opgebroken en keert de rust terug. Na een fotomoment* met de soldaten en de overhandiging van het boek De geschiedenis van het huis van Oranje-Nassau en een bloem uit hun eigen kwekerij vertrekken de manschappen op maandagnacht 3 oktober om 12 uur in bussen van de Gado.

Eppo en Geerdina Kuiper met soldaten mobilisatie, 1938

Toch is het gevaar niet geweken. In april 1939 komen er kazematten ten noorden en zuiden van de brug en worden loopgraven met barricades aangelegd. En dan wordt de Wijmeersterbrug kort na het uitbreken van de oorlog op Nederlands bevel opgeblazen. In juni kan de brug alweer gebruikt worden. In 1943 is het opnieuw spannend voor Eppo vanwege een bominslag nabij de Leidijksbrug. Ook later beleeft Eppo benauwde momenten tijdens een heftig bombardement waarbij een aantal bommen midden in de kanaaldijk valt. Eén bom ligt tussen de Wijmeersterbrug en de Lethebrug en drie of vier bommen liggen even voorbij de Lethebrug. Ook worden diverse huizen in Bellingwolde vernield. Tijdens de bevrijding in april 1945 raken ook alle brugwachterswoningen langs het B.L. Tijdenskanaal beschadigd. Op het dak van Eppo's huis ontbreken alle dakpannen en er is onder meer schade aan het dakhout, twee binnendeuren, de gemetselde schoorsteen en de beide slaapkamers op zolder. Toch is de woning vrij snel weer bewoonbaar.

De Wijmeersterbrug raakt zwaar beschadigd en even lijkt het erop dat met de naderende pensionering van Eppo ook de Wijmeersterbrug gaat verdwijnen. In augustus 1945 schrijft het waterschap een brief naar de provincie Groningen waaruit blijkt dat dertig van de tweeëndertig beweegbare bruggen zijn beschadigd, maar ook vier vaste bruggen, vijf sluizen, een stroomduiker, acht woningen en drie woningen zijn geheel afgebrand. De bruggen over het Mussel A Kanaal en het Ruiten A Kanaal zijn snel weer voor scheepvaart en landverkeer te gebruiken. Maar voor de bruggen over het B.L. Tijdenskanaal geldt dit niet. Over dit kanaal zijn niet alleen de bruggen, maar ook de peilers, landhoofden en funderingen ernstig beschadigd en door de grote breedte van het kanaal is zeer veel nieuw materiaal voor herstel of voor tijdelijke voorziening nodig. In oktober wordt duidelijk dat niet alleen de bovenbouw maar ook de onderbouw van de bruggen over het B.L. Tijdenskanaal zodanig zijn vernield dat het neerkomt op een algehele vernieuwing.

De financiële toestand van het waterschap is inmiddels zorgelijk en het bestuur vraagt toestemming aan de provincie om de vernielde Wijmeersterbrug niet te herbouwen. Als motivering schrijft het bestuur dat de brug weinig door het landverkeer wordt gebruikt. Is het verantwoord om aan een brug met zo weinig verkeer de hoge herstellkosten te besteden? Eventueel kan de weg naar de Lethebrug verhard worden. Maar met dit voorstel gaat de gemeente Bellingwolde niet akkoord. Uiteindelijk worden met financiële bijdragen van het rijk, provincie en de gemeente alle bruggen over het kanaal in 1951 herbouwd.

Het afscheid van Eppo Kuiper

Op 25 juni 1945 schrijft Eppo het verzoek om hem per 1 september eervol als wegwerker van het waterschap te ontslaan wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd. Omdat er geen verhuizing plaats mag vinden van de ene naar de andere gemeente, verzoekt Eppo om als brugwachter in de woning te blijven wonen. En zo wordt Eppo benoemd tot tijdelijk brugwachter van de Wijmeersterbrug tegen een vergoeding van 100 gulden per jaar en vrij wonen. In 1954 draagt hij, na bijna 44 jaar, het stokje en de woning over aan een nieuwe brugwachter.

De voorspelling van ingenieur Zandstra dat 'uw achterkleinzoon het archief beheert van Westerwolde' is niet uitgekomen. Feit is wel dat de naam Kuiper nog vele jaren verbonden blijft met het waterschap, want zoon Bernardus werkt vanaf 1928 tot aan zijn pensionering in 1974 bij het waterschap met onder meer archiefwerkzaamheden in zijn takenpakket.

** zie bijgevoegde scans en foto's.*

Bron: archief waterschap Westerwolde (1901-1968), inv.nrs. 384, 562, 569, 581, 789, 791, 1752, 1938, 1939, 1940, 1958, 1960, 1965, 1966.

Wilma Koning werkt bij het waterschap Hunze en Aa's. Als historisch medewerker is zij verantwoordelijk voor ruim 550 archieven afkomstig van Groningen en Drentse voorgangers van het waterschap.